
СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ РИТОРИКИ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Мойсюк В. А.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-532-7-13>

ВСТУП

Сучасне українське суспільство загалом і освіта зокрема потребують учителя, який був би здатний професійно мислити, доносити до свідомості учнів потрібну інформацію, впливати добірним словом на їхню думку і поведінку, переконувати їх, риторизувати навчально-виховний процес. Процес формування такого фахівця потребує насамперед усвідомлення тих компетенцій, якими він повинен володіти для того, щоб вийти за межі простого «передавача», «медіатора» інформації і стати справжнім наставником, другом і фасилітатором навчання. Особливе місце в цьому процесі посідає вироблення власного стилю сучасного вчителя в професійно-риторичній діяльності.

Риторичі та мовному впливу присвячено загалом чимало вітчизняних і зарубіжних досліджень з лінгвістики, психолінгвістики, лінгвістичної прагматики, психології, теорії комунікації, соціології, конфліктології тощо (У. Манн, С. Томпсон, З. Гетьман, Х. Грайс, Д. Льюїс, І. Фролова, А. Ішмуратов, Дж. Сьорль, Ф. Бацевич та ін.). Такий інтерес до красномовства пояснюється тим, що для сучасної людини важливо не лише вміти красиво говорити, коректно і культурно спілкуватися, а й володіти психологічними прийомами переконання. У площині цих студій риторику, або красномовство, або красномовність (від дав.-грец. ῥητορικὴ τέχνη «ораторське мистецтво»), витлумачують як здатність, вміння гарно, майстерно говорити; ораторський хист, мистецтво якісного висловлювання думок, щоб переконати і вплинути на аудиторію, враховуючи її інтереси та особливості.

На базі категорій, законів і принципів загальної риторики створюються моделі професійної риторики різних галузей та сфер спілкування, зокрема судова, політична, епідейтична, публічна, візуальна, музична, інтернет-риторика тощо. З-поміж них педагогічна, або дидаскалічна (від грец. διδάσκαλος «учитель, наставник»), риторика спрямована на навчання та виховання, використовуючи риторичні прийоми для сприяння навчальному

процесу. Вона утворює мовний аспект педагогічної творчості та майстерності, допомагає не тільки викладати предмет, а й формувати пізнавальний інтерес, а значить розвивати творчу мотивацію до навчання. Вивчаючи співвідношення мовлення і мислення, процес формування засобів аргументації у навчально-виховному процесі, педагогічна риторика ставить за мету створити фактори повного і якісного засвоєння навчального матеріалу та збереження отриманої інформації.

У процесі професійно-орієнтованої риторичної підготовки педагог повинен отримати знання особливостей педагогічного спілкування, опанувати різноманітні способи риторичних дій, зумовлених характером своєї майбутньої діяльності, навчитися створювати професійно-значущі педагогічні мовні жанри у своїй комунікативно-творчій діяльності. Базові поняття та категорії риторики, теорії мовної діяльності та психології спілкування розглядаються у процесі їхньої реалізації у конкретних ситуаціях педагогічного спілкування, що дозволяє зрозуміти їхню специфіку, визначити, які риторичні норми і методи діють у відповідних комунікативних умовах, як вони «працюють» у процесі вирішення певних завдань.

На відміну від інших галузевих риторик, педагогічна розглядає міжособистісні мовленнєві стосунки учасників педагогічного спілкування – вчитель / викладач і здобувач освіти, практику їх оптимізації, а також детермінується зверненням свідомості педагога до свого «Я», до процесу і продукту власної мовленнєвої творчості, тобто рефлексійністю. Вона покликана сформувати комунікативно-розвинену мовну особистість елітарного типу, яка вмє усвідомлено і гнучко пояснити, переконати, вплинути, висловлюватися у різних видах і жанрах, керувати пізнавальною діяльністю учнів.

Відтак, основна **мета** цієї розвідки полягає у розкритті основних мовленнєвих стратегій і тактик, які повинні використовуватися вчителем іноземних мов у навчальному процесі задля досягнення основної мети його професійної діяльності – організація навчання та виховання учнів шляхом формування у них ключових компетентностей і світогляду на основі загальнолюдських і національних цінностей, а також розвиток інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, необхідних для успішної самореалізації та продовження навчання.

1. Педагогічна риторика та її засади

Зародження педагогічної риторики в Європі пов'язують із появою давньогрецьких риторичних шкіл, в яких вона існувала у формі живого усного мовлення вчителя, його майстерності красномовства. Саме в ньому давньогрецькі педагоги-ритори (Сократ, Платон, Аристотель, Демосфен) вбачали джерело універсального знання і спрямовували свою діяльність на полеміку та діалог. Вони навчали учнів добре й

переконливо говорити не лише з метою успішного досягнення власних суспільно-політичних цілей, а й пошуку істини та впливу на людей словом, яке несе цю істину, добро.

У школах Давнього Риму педагоги-ритори (Квінтіліан, Цицерон, Мінервій) розробляли методiku створення переконувальної промови у формі монологу та суперечливої промови, яка поєднувала монолог і діалог. Їхнім завданням було навчити учнів не лише добре говорити, а й уміти гармонізувати діалог, поважати співрозмовника, естетично впливати на слухача. Основною ознакою педагога-ритора була красномовність та майстерність стилістично оформлювати свою промову.

Сьогодні педагогічна риторика розглядається науковцями з трьох точок зору, а саме: 1) як наука та навчальна дисципліна про механізми доцільного й переконливого мовлення педагога, 2) як ораторська майстерність педагога та 3) як процес доцільного впливового мовлення педагога. Так, Ю. Пінчук визначає педагогічну риторику насамперед як «науку про оптимальне, педагогічно доцільне й впливове висловлювання та спілкування» та як «теорію ефективної мовленнєвої комунікації у сфері педагогічного спілкування»¹. За словами А. Нікітіної, «педагогічна риторика дозволяє застосовувати оптимальні мовленнєві технології, творчо використовувати їх так, щоб мовлення досягало поставленої мети й було організовано відповідно до завдань і надзавдань педагогічної діяльності, щоб через грамотну організацію спілкування можна було би досягти справжнього професійного успіху й самореалізації»². Г. Сагач називає педагогічну риторику сучасності «інтегратором, синтезатором у процесі фахової підготовки вчителя-інтелектуала, вчителя-інтелігента, педагога-оратора й мудреця, який майстерно володіє секретами переконуючої комунікації засобами живого слова»³. Відтак, об'єктом педагогічної риторики є процес формування риторичної культури вчителя, а її предмет – система принципів, прийомів, умов, моделей ефективного риторичного навчання вчителя як мовної особистості елітарного типу.

Пов'язуючи педагогічну риторику з освітніми моделями ефективності навчально-виховного процесу, її визначають як «об'єктивно існуючу динамічну систему ціннісно-смісловій комунікації суб'єктів освітнього процесу, що функціонує в освітньому середовищі навчального закладу, містить учасників дискурсу,

¹ Пінчук Ю.В. Риторика, культура та техніка мовлення корекційного педагога: навч. посіб. Київ: КНТ, 2015. С. 62.

² Нікітіна А. В. Педагогічний дискурс учителя-словесника: монографія. Київ: Ленвіт, 2013. С. 126.

³ Сагач Г.М. Риторика: навч. посібник; вид. 2-е, перероб. Київ: Ін Юре, 2000. С. 165-166.

педагогічні цілі, цінності і змістовий складник, який забезпечує надбання учнями випереджувального досвіду в проєктуванні та оцінці будь-якого педагогічного й соціального явища відповідно до норм культури-відповідної діяльності»⁴.

Зважаючи на це, навчально-педагогічна комунікативна ситуація має гетерогенну структуру, що складається з кількох компонентів, зокрема дидактичних завдань, своєрідних умов навчання, а також специфічної діяльності учителя та учнів, спрямованої на створення і розуміння навчальних текстів у цих умовах (див. Рис. 1).

Рис. 1. Структурні компоненти навчально-педагогічної комунікативної ситуації

Основними параметрами навчально-педагогічного дискурсу можна назвати такі, як-от: сфера комунікації; мета комунікації, яка визначає подальший вибір стратегій і тактик у навчально-педагогічній ситуації; її комуніканти, або учасники (учитель та учні); тема уроку; обставини комунікації; час комунікації; код комунікації (термінологічний апарат певної дисципліни); канал комунікації; форма комунікації, тобто вербальний або креолізований (полікодовий) текст в усній чи писемній формі тощо; подія, яка детермінує тип, структуру промови та вибір мовленнєвого жанру; ефективність комунікації; її результативність (див. Рис. 2).

Отже, можемо визначити педагогічну риторику як складне комунікативне явище, яке, крім тексту, містить також екстралінгвальні фактори, необхідні для розуміння поданої інформації (думки, знання про світ, мету і установки адресата тощо)

⁴ Нікітіна А. В. Педагогічний дискурс учителя-словесника: монографія. Київ: Ленвіт, 2013. С. 39.

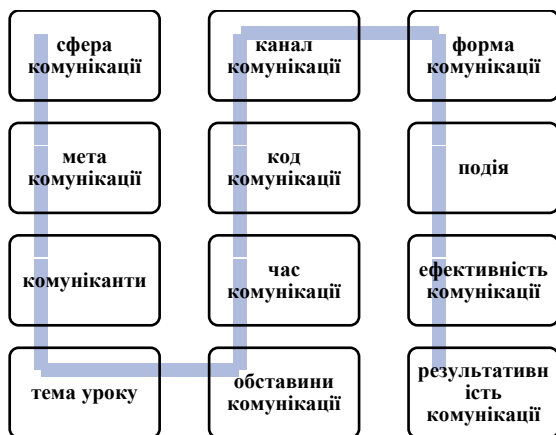

Рис. 2. Параметри навчально-педагогічної комунікативної ситуації

Для досягнення своєї мети – вплинути своєю промовою на учнів, переконати їх у чомусь, схилити на свою сторону – вчитель повинен володіти бездоганим ораторським стилем, гармонійно поєднуючи логічні, психологічні, вербальні та невербальні складники спілкування і зовнішню культуру. Тому його мисленнєво-мовленнєва діяльність повинна слідувати цілісній системі законів риторики загалом. Нагадаємо, що за риторичним каноном, сформульованим ще античними вченими, публічному виступу характерна наявність чотирьох складових (див. Рис. 3):

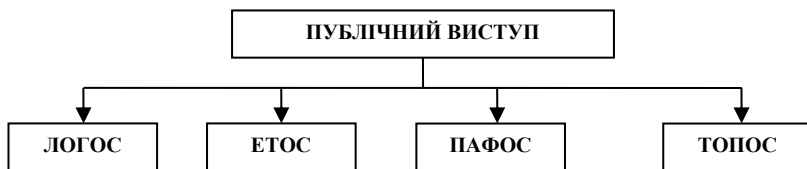

Рис. 3. Складники публічного виступу

Логос (від дав.-грец. λόγος «слово», «мовлення», «мова», «поняття», «думка», «розум») означає «вибір доцільних словесних засобів ритором для вираження задуму своєї промови й аргументації висловленого в зрозумілій і переконливій для аудиторії формі»⁵. Він поєднує думку і слово: «слово має зміст, думку, воно має йти від

⁵ Макович Х.Я., Вербицька Л.О., Капітан Н.О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. С. 73-74.

розуму й апелювати до нього»⁶. **Етос** (від грец. ἦθος «характер», «звичай», «норов») позначає «зразкову суспільну та особисту морально-етичну поведінку оратора, що потрібна для того, аби мати змогу впливати на слухачів і переконувати їх»⁷. Ще Аристотель стверджував, що етос є «способом зображення характеру людини через стиль мовлення та зміст промови»⁸. **Пафос** (від грец. πάθος «відчуття», «емоція», «пристрасть», «наснага») відповідає за «емоційне наповнення промови»⁹. Він виявляється у чуттєвій піднесеності оратора, впливові на слухача, натхненні, викликаному глибокою переконаністю. **Топос** (від дав.-грец. τόπος «місце») означає «загальне місце у промові, аргумент, мотив чи тема, які повторюються у тій самій чи в різних промовах»¹⁰. Антична риторика розробляла топи як схеми або зразки, які легко можна було пристосувати до аналогічних ситуацій: мовні кліше, готові уривки текстів, міні-тексти, цілі тексти тощо.

Проектуючи розглянуті складники риторичного мовлення загалом на діяльність учителя, можемо стверджувати наступне. Вчитель, переконуючи аудиторію шляхом послідовного наведення аргументів, повинен забезпечити розуміння висловленого та раціональне переконання учнів, завдяки чому поєднуються думки учасників комунікації (*логос*). Вибір теми і мети спілкування, засобів аргументації, створення належної атмосфери спілкування демонструє риторичний ідеал вчителя, визначає його моральні якості, зокрема порядність, справедливість, доброчесність, гідність, привітність, ввічливість, чуйність, щирість тощо (*етос*). Промова вчителя повинна бути насиченою емоціями, які можуть виражатися через манеру і стиль викладу навчального матеріалу, гумор, вигуки, заклики, інтонацію, жести, міміку тощо. Позбавлена пафосного змісту промова буде нецікавою, млявою і, як наслідок, не викличе потрібного відгуку в учнів (*пафос*). Вчитель повинен виявляти свою риторичну майстерність у будь-яких ситуаціях і за будь-яких обставин спілкування (*топос*).

Поряд із цим, мисленнєво-мовленнєва діяльність вчителя постає як процес, що складається із семи етапів, кожний з яких зумовлює і доповнює наступний (див. Рис. 4):

⁶ Герман В.В. Риторична культура вчителя в академічному просторі: навч. посіб. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2018. С. 39.

⁷ Макович Х.Я., Вербицька Л.О., Капітан Н.О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. С. 43.

⁸ Риторика: навч. посібн. [упор. Т.К. Ісаєнко, А.В. Лисенко]. Полтава: ПолтНТУ, 2019. С. 8.

⁹ Макович Х.Я., Вербицька Л.О., Капітан Н.О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. С. 95.

¹⁰ Макович Х.Я., Вербицька Л.О., Капітан Н.О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. С. 129.

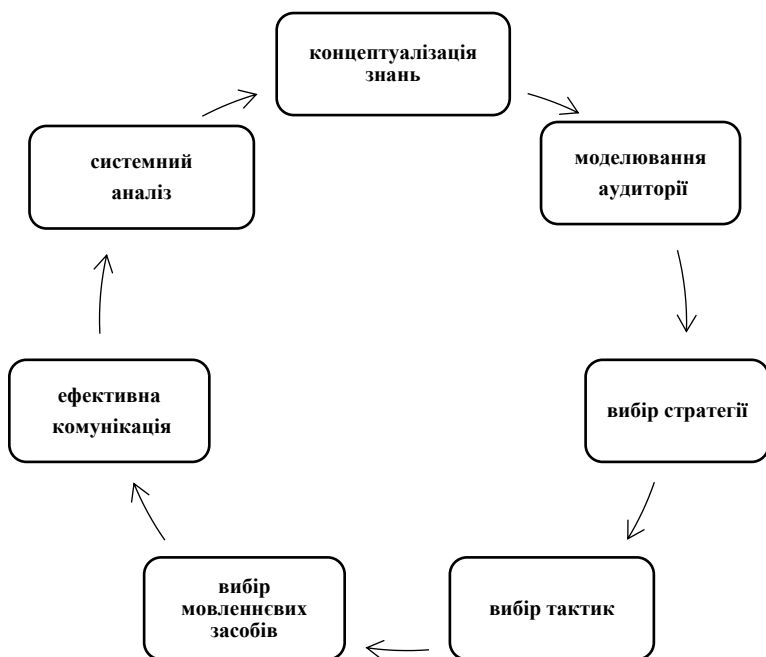

Рис. 4. Етапи мисленнєво-мовленнєвої діяльності педагога

Послідовне виконання окреслених етапів підпорядковується основним законам педагогічної риторики. Так, дотримання **концептуального закону** допомагає сформувати і розвинути у вчителя навички всебічного аналізу предмета дослідження і побудови системи знань про нього. Педагог, насамперед, повинен проаналізувати тему викладу і напрацювати власне бачення. Він може також залучати людський досвід до аналізу обраної проблеми, але потім знову ж таки повинен пропустити його крізь себе, своє бачення і власні позиції. **Закон моделювання аудиторії** допоможе вчителю розвивати вміння визначати «портрет» будь-якої учнівської аудиторії. Її характерними рисами є індивідуально-особистісні (темперамент, особливості характеру, тип і спосіб мислення, тип нервової системи), соціально-демографічні (національність, вік, стать, склад сім'ї тощо), соціально-психологічні (ставлення до предмета мовлення, потреби, мотиви поведінки, рівень розуміння предмета). І чим краще вчитель змалює «портрет» цільової аудиторії, тим кращою буде діалогова взаємодія. Нівелювання характеристик аудиторії зумовить порушення психологічного клімату спілкування, стресову ситуацію, розчарування, зневіру, страх перед аудиторією. **Стратегічний закон** допоможе сформувати і розвинути в учителя вміння системно програмувати

діяльність на основі концептуальних знань і психологічного портрету цільової аудиторії. Завдяки йому вчитель зможе чітко визначити мету, проаналізувати належним чином питання, виявити і вирішити проблемні моменти в досліджуваних питаннях, сформулювати основну думку і власну позицію (тезу). Одна концепція може мати кілька стратегій залежно від мети та цільової аудиторії. **Тактичний закон** вимагає від вчителя дотримання основних принципів, способів і засобів (прийомів) реалізації стратегії, розгортання і доведення тези. Він сприяє розвитку вміння оперувати фактами, вибудовувати власну стратегію шляхом застосування різноманітних тактик, на основі логічних і дидактичних принципів, композиційних прийомів і вибору способів розгортання тези. В основі цього закону лежить аргументація, тобто логічне обґрунтування тези шляхом доказу, переконання. Завдяки **мовленнєвому закону** вчитель зможе втілити свої думки в дієві словесні форми, що вимагає від нього дотримання системи комунікативних ознак мовлення, а саме: правильності, виразності, ясності, точності, багатства, образності, стислості, доцільності тощо. Результатом дотримання цього закону є вияв високого рівня мистецтва живого слова. Реалізація **закону ефективної комунікації** вимагає від учителя представлення вже підготовленого виступу, а також умінь встановлення, збереження та закріплення діалогової взаємодії з учнями. Звісно, спілкуючись, учитель може змінювати стратегію і тактику свого виступу, корегувати мовні засоби, необхідні для риторичної комунікації тощо. Дотримання **системно-аналітичного закону** формує і розвиває у вчителя вміння рефлексувати, виявляти та аналізувати свій стан, свої почуття, якість та ефективність виступу, результати мовної діяльності, робити висновки зі своїх помилок та помилок учнів.

Отже, педагогічна риторика, як ораторська майстерність учителя, вияв його комунікативної компетентності, грамотності та культури, повинна підпорядковуватися загальним законам риторики щодо компонентів промови та етапів її побудови.

2. Стратегії і тактики педагогічного дискурсу

Успіх риторичної діяльності вчителя багато в чому залежить також від знання стратегій і тактик публічного мовлення та сформованих умінь, які він застосовує в своїй професійній діяльності.

Дотримання стратегічного закону вчителем, як зазначалося нами вище, допомагає йому розробити програму своєї професійної діяльності, використовуючи концептуальні знання предмета і враховуючи психологічний портрет цільової аудиторії. Вдала реалізація стратегічного закону дозволяє вчителю зберігати логіку свого виступу, а учням – чітко усвідомлювати, з якою метою вони отримали цю інформацію.

Загалом стратегію (від гр. *ζητηνυία* «майстерність полководця») визначають як «мистецтво планування, керівництва, базоване на правильних далекоглядних прогнозах»¹¹. У комунікативній лінгвістиці її витлумачують як «оптимальну реалізацію інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування і гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації»¹²; як «складник евристичної інтенційної програми планування дискурсу, його проведення й керування ним із метою досягнення кооперативного результату, ефективності інформаційного обміну та впливу»¹³; як «загальний план досягнення мети мовленнєвої діяльності в певній комунікативній ситуації»¹⁴.

Наявність комунікативних стратегій у мовленнєвій діяльності зумовлена загальним принципом стратегічності будь-якої діяльності. Передбачаючи вибір мовних ресурсів і їх адаптацію до конкретних умов комунікації, стратегічність, на думку К. Келлерман, постає основною ознакою спілкування¹⁵. Основою комунікативних стратегій слугують глобальний намір комунікації, конкретна інтенція комунікативної дії, комунікативний смисл і інтерактивний режим (вибір манери, стилю, жанру тощо). Прогноз відносно майбутньої вербальної комунікації, за словами О. Селіванової, «будується на підставі уявлень про мовленнєвий акт (або серію мовленнєвих актів), комунікативну взаємодію (з урахуванням мотивів і цілей мовця й адресата, їхніх вербальних і невербальних дій) і всієї ситуації в цілому»¹⁶. Сама же стратегія, продовжує дослідниця, визначає вибір мовних засобів, смислів, стилістичних прийомів і прагматичних маркерів. Відтак, основними етапами напрацювання комунікативної стратегії, на думку Г. Сагач, є «визначення цільової установки (завдання і надзавдання, яким є спонукання аудиторії до певної дії); вичленування з концепції запитань, розрахованих на цільову аудиторію, та їхній аналіз; формулювання тези»¹⁷.

Вивчаючи сутність комунікативних стратегій, науковці ще й досі не дійшли згоди щодо їх типології. Найбільш загальною є класифікація

¹¹ Тлумачний словник української мови. URL : <https://tsum.wdbk.org/>

¹² Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. Київ: Академія, 2004. С. 339.

¹³ Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підруч. Полтава: Довкілля-К, 2008. С. 607.

¹⁴ Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія / [О.А. Кучерук, Н.Б. Голуб, О.М. Горошкіна, С.О. Караман та ін.]; за ред. О.А. Кучерук. Київ: КНТ, 2016. С. 107.

¹⁵ Kellermann K. Communication: Inherently strategic and primarily automatic. *Communication Monographs*. New York, 1992. Vol. 59. P. 288. URL: <https://kkcomcon.com/doc/KCommStrAuto.pdf>

¹⁶ Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підруч. Полтава: Довкілля-К, 2008. С. 607.

¹⁷ Сагач Г.М. Риторика: навч. посібник; вид. 2-е, перероб. Київ: Ін Юре, 2000. С. 100-101.

діалогічних стратегій Т. ван Дейка, який виокремлює «контекстуальні (які залежать від загального контексту ситуації, типу дискурсу тощо) та текстові макростратегії (які зафіксовані в тексті як сигнали певної теми, що сприяють формуванню гіпотези адресата відносно теми дискурсу чи епізоду або перевірки, згадування та корекції вже виокремлених адресатом макропропозицій). Поряд із цим, дослідник розмежовує також інші типи стратегій, зокрема: когнітивні, контекстуальні, мовленнєві, семантичні, синтаксичні, схематичні, текстові та стратегії розуміння»¹⁸.

У науковій літературі існує також інші поділи стратегій на типи. Так, К. Серажим виокремлює конструктивно-генеративну, транспозитивну, побудови дискурсу за наявною або аналогічною текстовою моделлю, безадресатну, трансформувальну¹⁹. Ф. Бацевич розрізняє «власне комунікативну стратегію (правила і послідовність комунікативних дій, яких дотримується адресант) і змістову стратегію (покрокове змістове планування мети з урахуванням наявного «мовного матеріалу» (мовного коду) в межах кожного кроку в комунікації»²⁰. Н. Голуб називає представницьку, повідомлювальну, наративну, об'єктно-аналітичну та раціонально-евристичну стратегії²¹.

У контексті педагогічного дискурсу А. Нікітіна виокремлює «стратегії конструктивно-генеративні (побудова розповіді, пояснення, настанови тощо), транспозитивні (покликання на авторитетні філологічні джерела, переказ, цитування з коментарем тощо), побудови дискурсу за наявною або аналогічною текстовою моделлю (складання пам'яток, інструкцій тощо), трансформувальні (реферування, переказування, анотація тощо); власне комунікативні та змістові, кооперативні (неконфліктні) стратегії»²².

Аналіз запропонованих науковцями класифікацій мовленнєвих стратегій і розуміння того, що в контексті комунікативно-педагогічної взаємодії вчитель повинен здійснити вибір певної стратегії, зважаючи не лише на свою професійно-риторичну компетентність, а й враховуючи певні критерії риторично-педагогічної діяльності, спробуємо запропонувати свою типологію педагогічно-риторичних стратегій (див. Табл.1):

¹⁸ Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підруч. Полтава: Довкілля-К, 2008. С. 608.

¹⁹ Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики): монографія. Київ: ПАЛИВОДА А. В. 2010. С. 90.

²⁰ Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. Київ: Академія, 2004. С. 119.

²¹ Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики: навч.-метод. посіб. Черкаси : Брама-Україна, 2008. С. 140.

²² Нікітіна А. В. Педагогічний дискурс учителя-словесника: монографія. Київ: Ленвіт, 2013. С. 46-47.

Таблиця 1

Типологія стратегій мовлення педагога-ритора

критерії	типи стратегії
основна мета і цільові завдання мовлення	переконувальна стратегія інформативна стратегія стратегія спонукання до дії стратегія відмови стратегія пояснення стратегія організовування навчального процесу
зміст теми мовлення	предметна стратегія міжпредметна стратегія
характер мовлення	творча стратегія наслідувальна стратегія підготовчо-імпровізаційна стратегія
стиль мовленнєвої взаємодії риторика з аудиторією	конструктивна стратегія демократична стратегія авторитарна стратегія змагальна стратегія стійка стратегія гнучка стратегія
відображення загальних уявлень про особливості діяльності мовця	конструктивно-генеративна стратегія трансформувальна стратегія стратегія побудови дискурсу за наявною або аналогічною моделлю транспозитивна стратегія змістова стратегія власне комунікативна стратегія
антиконфліктне спрямування мовленнєвої взаємодії	стратегія конкуренції стратегія уникнення стратегія пристосування стратегія компромісу стратегія співпраці

Варто також зазначити, що, зважаючи на складну природу педагогічно-риторичної діяльності, вона може поєднувати одночасно кілька стратегій. І з позицій гуманістичної педагогіки, на наш погляд, основною серед них повинна бути стратегія співпраці, яку називають ще «стратегією успіху»²³, яка, власне, й забезпечує соціальний розвиток особистості учня, враховуючи його психолого-вікові та соціальні інтереси.

Комунікативну стратегію, як відомо, реалізують у відповідних комунікативних тактиках, тобто у «підпорядкованих комунікативній стратегії конкретних способах здійснення інтенційно-стратегічної

²³ Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамушенко, І.Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна; 3-є вид. доп. і переробл. Київ: СПД Богданова А. М., 2008. С. 123.

програми комунікації»²⁴. Загалом тактика (від гр. *тактіκός* «який стосується шикуння військ») витлумачується як «сукупність прийомів і методів ведення боротьби для досягнення успіху; способи, прийоми досягнення певної мети; лінія поведінки»²⁵. У лінгвопрагматичі під комунікативною тактикою розуміють «сукупність прийомів і методів реалізації комунікативної стратегії, визначена лінія мовленнєвої поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на одержання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного»²⁶ або «мовленнєві прийоми, які допомагають досягнути комунікативної мети»²⁷.

На відміну від мовленнєвої стратегії, яка відповідає рівню загальних уявлень про особливості діяльності, структура мовленнєвої тактики визначається рівнем конкретних дій, тобто містить логічну послідовність доцільних прийомів. Зіставляючи ці два поняття, науковці стверджують: «Реалізація концепції промови для досягнення мети потребує загального планування на перспективу і конкретного планування найближчих поетапних дій, тобто стратегії і тактики»²⁸. Однак, подібно до стратегії, «комунікативна тактика має динамічний характер, що забезпечує оперативне реагування на ситуацію, і ґрунтується на мовленнєвих уміннях, комунікативній компетенції, мотиві та інтенції»²⁹. Поряд із цим, тактика має «певну знакову репрезентацію, тому спосіб її встановлення керується експліцитною інформацією, на відміну від стратегії. Тактика дозволяє ораторові знайти ефективні засоби впливу на аудиторію, завдяки чому здійснюється реалізація установки (завдання та надзавдання) і розгортання тези»³⁰.

Тактика мовлення педагога, спрямована на зміну в потрібному для нього напрямку фрагмента свідомості учнів, повинна визначатися не лише цілями риторичної діяльності вчителя (донесення до аудиторії інформації, побудова метафоричної розповіді за навчальною темою, красномовна розповідь про випадок із життя, переконання в істинності певного твердження, надихання на мовну творчість, виклик бажання чинити добро, залучення до діалогу, зацікавлення темою уроку, виклик в учнів бажання вирішити навчально-комунікативну проблему тощо), а

²⁴ Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підруч. Полтава: Довкілля-К, 2008. С. 609.

²⁵ Тлумачний словник української мови. URL : <https://tsum.wdbk.org/>

²⁶ Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. Київ: Академія, 2004. С. 120.

²⁷ Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. Київ: Академія, 2004. С. 340.

²⁸ Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: навч. посіб.; 2-ге вид., стер. Київ: Вища шк., 2006. С. 97.

²⁹ Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підруч. Полтава: Довкілля-К, 2008. С. 609.

³⁰ Нікітіна А. В. Педагогічний дискурс учителя-словесника: монографія. Київ: Ленвіт, 2013. С. 51.

й враховувати його індивідуальний стиль мовлення та індивідуально-психологічні особливості, настанови цільової аудиторії. Дотримання вчителем тактичного закону риторики, про який ішлося вище, допомагає йому вплинути на цільову аудиторію, переконати її, досягти потрібного результату.

Зауважимо, що комунікативні тактики мають певні маркери на різних мовних рівнях. Так, лексико-семантичний рівень передбачає уживання певних кліше, номінацій учасників діалогу з метою створення відповідного балансу «статусу обличчя», перформативів, слів з конотативним значенням, часток, повторів. На лексико-граматичному рівні передбачено вживання синтаксичних конструкцій певної модальності, фразеологізованих речень, синтаксичних синонімів, транспозиції синтаксичних структур, синтаксичних стилістичних фігур (градація, паралелізм, епіфора, анафора, антифразис тощо). Прагматичними маркерами тактик слугують різні типи реакцій учнів, імплікація, побудова комунікативних ходів тощо.

Дієвість вибраної тактики в риторично-педагогічній діяльності залежить від дій самих учасників комунікації. Так, застосування педагогом механізмів мовленнєвого впливу повинно передбачати виконання ним таких послідовних дій, як-от (див. Рис. 5):

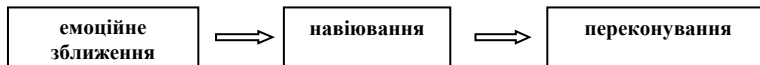

Рис. 5. Етапи побудови комунікативної тактики педагогом

Здійснюючи емоційне зближення, або «емоційне зараження»³¹, вчитель ставить за мету синхронізувати власні емоції з емоціями учнів, викликаючи тим самим у них почуття емпатії. Після цього, вчитель вдається до навіювання: викладаючи навчальний матеріал, він намагається вплинути на рішення, вірування, судження, думки та поведінку учнів, не звертаючись поки що безпосередньо до раціональної аргументації. Використовуючи різні вербальні та невербальні засоби впливу, він ніби готує учнів до прийняття інформації. Останнім кроком буде переконування учнів, яке здійснюється за допомогою наведених аргументів, життєвих прикладів тощо. Але, як зауважує Ф. Хміль, «аби переконати слухачів у правильності проголошуваних ідей, оратор повинен сам повірити в це, а вже потім підвести аудиторію до такого самого висновку»³². Власне віра самого педагога в те, що він розповідає, є запорукою успіху його риторичної діяльності. Важливо також наголосити на тісному

³¹ Hatfield E., Cacioppo J., Rapson R.L. Emotional contagion. *Current Directions in Psychological Science*. 1993. № 2 (3).

³² Хміль Ф.І. Ділове спілкування: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. С. 101.

взаємозв'язку переконування і вербального навіювання як способів комунікативного впливу на особистість учнів: «навіювання часто є моментом чи складником переконування і, навпаки, переконування може бути елементом навіювання у певній комунікативній ситуації. Під час переконування повинна спрацювати формула: *зрозумів – пережив – прийняв для себе – буду цим керуватися у власній діяльності та поведінці*»³³.

Ефективність вибраної вчителем тактики залежить також від самих учнів, точніше від дій їх рецептивної діяльності, яка також представлена низкою послідовних актів таких, як-от (див. Рис. 6):

Рис. 6. Етапи рецептивної діяльності учнів

З першими словами вчителя в учнів відбувається пізнавальний психічний процес сприймання, тобто «цілісне відображення предметів, явищ, ситуацій і подій у їхніх відчуттєво доступних часових і просторових зв'язках та відносинах»³⁴. Поряд із предметністю, цілісністю, структурністю та константністю, цей процес характеризується також осмисленістю. Сприймаючи інформацію, учні витлумачують її згідно з наявними знаннями і практичним досвідом. Відтак, осмислення навчального матеріалу постає вже як процес мисленнєвої діяльності учнів, результатом якого є формулювання теоретичних понять, ідей, законів, теорій, закономірностей тощо. Критично осмислюючи поданий матеріал, учні переходять до процесу його оцінювання, результатом якого є сприйняття інформації у такому вигляді, яка вона є, та прийняття наведених аргументів. І лише в тому випадку, коли учні дійдуть до останнього кроку, можна вважати, що вибрана вчителем тактика є дійсно ефективною і що вчитель досягнув своєї мети.

У контексті риторичної діяльності загалом науковці виокремлюють кілька груп прийомів мовленнєвого впливу, зокрема: «1) логічні (спіральний спосіб розгортання тези, ступеневий, контрастний, пунктирний, асоціативний); 2) логіко-психологічні (аналіз поглядів,

³³ Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамушенко, І.Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна; 3-є вид. доп. і переробл. Київ: СПД Богданова А. М., 2008. С. 120.

³⁴ Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. С. 496. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf

синтез думок тощо); 3) психологічні (рекламування, співучасть, «шокова терапія», «опудало опонента», «запитання – відповідь», психологічна пауза, аналогія, проблемне введення матеріалу тощо); 4) аудіовізуальні (використання графіків, таблиць, малюнків, схем, відеоматеріалів тощо)»³⁵.

Вивчаючи класифікацію мовленнєвих тактик педагога-ритора, доцільно враховувати кілька моментів. По-перше, основне завдання вчителя полягає, з одного боку, в тому, щоб донести потрібну інформацію до свідомості учнів на засадах логосу, етосу, пафосу, топосу таким чином, щоб вони сприйняли її і зрозуміли, а з іншого – переконати їх в істинності певного твердження та спонукати до конструктивного діалогу. Закономірним є також те, що в педагогічному дискурсі переважає усна форма мовлення (розповідь, бесіда, виступ, лекція тощо). По-друге, визначення тактики публічного мовлення педагога потребує врахування принципів побудови загалом тактик ефективного мовлення в різних комунікативних ситуаціях, зокрема: тактик публічного виступу (контактна, опосередкована; монологічна, з елементами діалогу; наслідування, аргументативно-переконувальна, емоційно-мовленнєвого «зараження», сугестивна тощо), тактик гармонізуючого прямого діалогу (тактика координації мовлення і мовчання на уроці, тактика співвідношення похвали й осуду учня, тощо), тактик непрямого вербального спілкування (тактика листування, електронного спілкування, телефонної розмови) тощо. У цьому контексті, як зауважують науковці, слід враховувати такі принципи побудови тактик ефективного мовлення, як: «принцип становлення педагога як риторичної особистості; принцип поінформованості реципієнта (співрозмовника); принцип переконання співучасника педагогічно-риторичного дискурсу; принцип діалогічності педагогічно-риторичного дискурсу; принцип доцільного введення в педагогічний діалог риторичного тексту; принцип зосередження уваги на мовно-естетичній сутності мовлення, принцип гармонізації стосунків між суб'єктами-учасниками спілкування. Основу тактик мовленнєвого впливу становлять дії мовця»³⁶.

О. Горошкіна, детально аналізуючи стратегію співпраці, в основі якої лежить принцип гармонізації відношень між учасниками педагогічного спілкування, виокремлює такі комунікативно-мовленнєві тактики, як-от: «тактика співвідношення похвали і осуду в мовленні, тактика координації

³⁵ Сагач Г.М. Риторика: навч. посібник; вид. 2-е, перероб. Київ: Ін Юре, 2000. С. 102-105.

³⁶ Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія / [О.А. Кучерук, Н.Б. Голуб, О.М. Горошкіна, С.О. Караман та ін.]; за ред. О.А. Кучерук. Київ: КНТ, 2016. С. 115.

«права на мовлення» для «сильних» і «слабких» учнів, тактика зміни різних підходів до предмета мовлення тощо»³⁷.

Опрацювавши в контексті риторично-педагогічної діяльності вчителя-словесника запропоновані дослідниками мовленнєві тактики, можемо звести їх до таких основних типів, виходячи із кількох критеріїв. Найбільш поширеними з них є такі, як-от (див. табл. 2):

Таблиця 2

Типологія мовленнєвих тактик

критерії	типи тактик
форма мовлення: усна / письмова	усна тактика письмова тактика
контакт з аудиторією: безпосередній / опосередкований	контактна тактика опосередкована тактика (із використанням інформаційно-комунікаційних технологій)
вид публічного мовлення: діалог / монолог	діалогічна тактика монологічна тактика, або тактика виступу
мета мовленнєвого впливу	тактика емоційно-мовленнєвого «зараження» сугестивна тактика тактика наслідування тактика зміни різних типів підходів до предмета мовлення (в умовах диференційованого навчання) аргументативно-переконувальна тактика

Звісно, педагогічна риторика не обмежується названими тактиками. До того ж комунікативні тактики можуть бути спільними для кількох комунікативних стратегій. Учитель не застосовує їх відокремлено, а взаємодоповнює їх, спрямовуючи свою діяльність на реалізацію конкретної стратегічної мети.

Розглянемо детальніше тактику виступу, якою вчитель послуговується при поясненні матеріалу. Але на відміну від лекцій, які педагог читає у вищій школі, викладання навчального контенту в закладах загальної середньої освіти нагадує швидше діалог між учителем та учнем, аніж монолог учителя. Але й цей вид комунікації повинен бути глибоко продуманим і чітко структурованим. Виголошуючи перед аудиторією промову (якою б задоволю вона не була), педагог повинен чітко дотримуватися поставленої перед собою мети, дбати про те, щоб сприймання інформації було мотивованим і продуктивним, донести важливість цієї інформації для майбутньої життєдіяльності учасників педагогічної комунікації. У цьому контексті Н. Голуб визначає тактику виступу як «безпосередню підготовку до виступу з орієнтацією на

³⁷ Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія / [О.А. Кучерук, Н.Б. Голуб, О.М. Горошкіна, С.О. Караман та ін.]; за ред. О.А. Кучерук. Київ: КНТ, 2016. С. 114.

конкретну аудиторію: збір інформації про майбутню аудиторію, продумування виступу та його попереднє озвучення, добір ілюстративного матеріалу, оповіщення слухачів та приготування приміщення до виступу, підготовка зовнішнього вигляду оратора»³⁸.

Спрямована на ефективну реалізацію стратегії, тактика виступу складається з двох взаємопов'язаних компонентів: 1) аргументації та 2) активізації мислення та почуттєво-емоційної діяльності аудиторії, які мають складну структуру (див. Рис. 7).

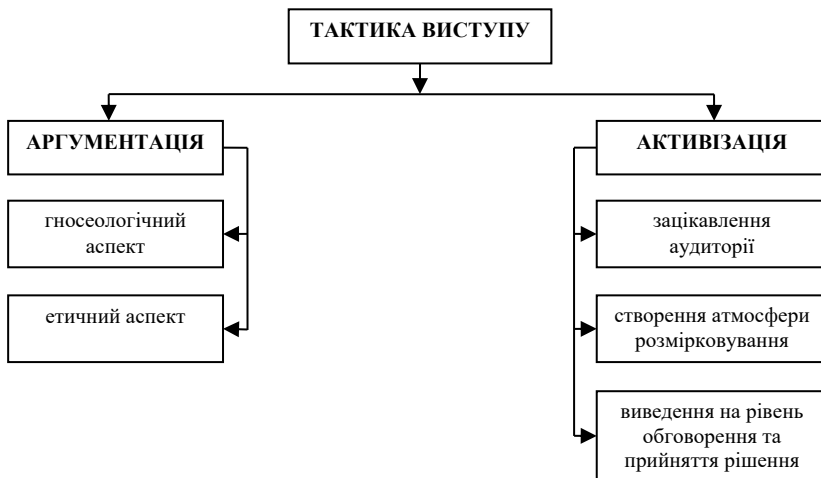

Рис. 7. Компоненти тактики виступу

Основою **аргументації** є логічне обґрунтування вчителем певної тези шляхом доказу, переконання. Виходячи з цього, аргументація постає як комунікативний феномен, що поєднує 1) гносеологічний аспект, який стосується пізнання предмета мовлення, його глибокого розуміння, пошуку істини, поширення істинних думок та їх обстоювання, та 2) етичний аспект, у якому учасники комунікації постають як дві рівнозначні сторони пізнання істини. У такий спосіб аргументація спрямована на реалізацію основного завдання педагога-ритора – переконати аудиторію, про що йшлося вище. Іншими словами, цей процес відображає активну діяльність передусім з боку вчителя, тоді як учні перебувають у пасивному стані, оскільки лише отримують нові знання. Однак, основна мета вчителя полягає не лише в тому, щоб передати нові знання учням, а й спонукати їх до опрацювання отриманої інформації, до проєктування її на себе, на

³⁸ Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики: навч.-метод. посіб. Черкаси : Брама-Україна, 2008. С. 140.

свою діяльність, на свій досвід, до застосування нових знань у своїй життєдіяльності.

Для реалізації цієї практичної мети – спонукання до дії – потрібно задіяти другий компонент тактичного закону – **активізацію** мисленнєвої та почуттєво-емоційної діяльності аудиторії. Вона, в свою чергу, передбачає виконання певних послідовних дій. По-перше, вчитель повинен зацікавити учнів, передати їм емоційно-естетичне посилення, мотив. Досягнути цього він може шляхом використання: 1) аудіовізуальних прийомів, які становлять, за результати дослідження психологів³⁹, основу близько 20 % засвоєння інформації та концентрують увагу, знімають втому; ці прийоми можуть бути статичними (графіки, таблиці, малюнки, схеми тощо) або динамічними (відеоматеріали тощо); 2) психологічних прийомів, завдяки яким вчитель захоплює аудиторію від початку уроку; серед них, насамперед, називають прийом «шокової терапії», який передбачає створення неочікуваного ефекту, що допомагає швидко переключити увагу учнів, сконцентрувати їх увагу на іншому аспекті, зняти втому, швидко зацікавити і підтримати інтерес у процесі комунікації. Саме завдяки цьому етапу активізації мислення та почуттєво-емоційної діяльності учнів вчитель може уникнути морально-дисциплінарного мотиву спілкування та байдужого ставлення до себе, зумовити особистісну потребу в спілкуванні, та вийти на вищий рівень розуміння поставленого питання. По-друге, вчитель повинен створити в аудиторії творчу атмосферу розмірковування, тобто викликати в учнів потребу в обміні думками з приводу поставленого питання. Завдяки цьому в учнів з'являється інтелектуально-пізнавальний мотив, відбувається нейтралізація байдужого ставлення до вчителя, розвиваються особистісні та професійні потреби, поглиблюється розуміння поставленої проблеми. Досягти цього можна шляхом застосування логічних, психологічних та дидактичних засобів. По-третє, вчитель повинен спрямувати свою діяльність на пошук спільних точок зіткнення щодо поставленого питання, закріплення інтелектуально-пізнавального мотиву, розв'язання конфліктних ситуацій, встановлення конструктивних відношень, розвиток суспільних потреб і досягнення глибинного рівня розуміння. Серед прийомів, які сприяють досягненню цієї мети, розрізняють логіко-психологічні та аудіовізуальні прийоми.

³⁹ Стечків О.О., Якимович Т.Д. Використання аудіовізуальних засобів навчання у професійно-практичній підготовці майбутніх фахівців. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2018. Вип. 52. С. 152-155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mitimpt_2018_52_37; Інноваційні технології навчання: навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упор. словника Волобуєва С.В.]. Київ: НТУ, 2017. 172 с. URL: <https://ukreligieznastvo.wordpress.com/2019/01/18/itm/>

Отже, для успішної реалізації тактики виступу педагог повинен: підготувати виступ заздалегідь; перед виступом налагодити доброзичливу атмосферу; вжити у вступі до виступу доречні афоризми, цитати, історії з особистого життя, риторичні питання; подати чітке формулювання мети свого виступу; висловлюючи тезу, базуватися на докази, підкріплювати думки фактами; дотепно жартувати; використовувати за необхідності наочні матеріали (відеоматеріали, презентації тощо); періодично видозмінювати тональність голосу; не подавати довгі висновки.

Ще однією з ознак риторичної діяльності сучасного педагога є діалогізація із використанням тактик гармонізуючого діалогу. Ведучи діалог, вчитель доброзичливо дивиться на співрозмовників, збуджує образним словом їхні думки і почуття, спонукає до співроздумів, співпереживань, активної мовленнєвої діяльності. В цьому контексті В. Нищета стверджує, що: «Риторична діяльність, органічно вплетена в освітню, може суттєво підвищити якість навчальної діяльності, якщо вчителі й учні, як основні діалогічні партнери, відкриють і засвоять культуро-доцільні способи ведення діалогу»⁴⁰. Задля ефективної реалізації тактик гармонізуючого діалогу вчитель повинен: заздалегідь побудувати модель діалогу; представити на початку бесіди тезу; встановити контакт із учнями шляхом посмішки, особистого звертання, компліменту тощо; викласти інформацію, використовуючи різні підходи до предмета мовлення; навести аргументи, які підтверджують, доводять висловлену раніше тезу; реферувати до думки видатних учених, громадських і літературних діячів, до авторитетних джерел; спонукати учнів до розповіді про себе; уважно слухати і поважати учнів; враховувати їхні інтереси; підтримувати їхні думки; підказувати; співпереживати; радитися; контролювати свою невербальну поведінку; спростовувати зауваження; узагальнювати чітко мовлене вище; впевнено формулювати висновки.

Наостанок хотілося би порушити ще одне важливе питання в контексті педагогічного дискурсу. Йдеться, зокрема, про прийоми, які лежать в основі ефективних тактик мовленнєвого впливу педагога на аудиторію. Основними серед них можемо назвати такі, як-от: пояснення; логічні доведення; цікаві факти; приклади з особистого життя або життя колег, знайомих; історичні довідки. Дієвими будуть також власне лінгвальні прийоми: метафорична розповідь, лінгвістична мініатюра (лінгвістична казка (граматична, історична), байка, оповідання, лінгвістичний детектив, гумореска, лінгвістична гра), сторітеллінг тощо.

⁴⁰ Методика навчання риторики в школі: навч. посіб. / Автор-укл. В.А. Нищета. Київ: Центр учбової літератури, 2014. С. 28.

Для кращого усвідомлення важливості використання цих прийомів розглянемо два варіанти однієї розповіді, другий з яких є сторітеллінгом.

Варіант 1. Sandwich, nom masculin (anglais *sandwich*, du nom de John Montagu, comte de Sandwich, qui, au XVIIIe s., se faisait servir ce mets à sa table de jeu) : Tranches de pain, entre lesquelles on met une tranche de jambon, de fromage, etc.⁴¹

Варіант 2. Le célèbre politicien britannique, l'aristocrate John Montagu, 4e comte de Sandwich, aimait passer du temps à jouer aux cartes. Une fois, au cours d'une partie de cribbage qui durait depuis plusieurs heures, il n'a pas eu le temps de manger et a ordonné à un domestique de lui apporter de la nourriture entre deux tranches de pain. Ses amis ont beaucoup aimé la possibilité de manger sans rompre le jeu, et ils ont également commandé du pain «à la sandwich».

На перший погляд, сторітеллінг (Варіант 2) виглядає менш серйозним, але саме він запам'ятається учням краще, ніж «сухе» повідомлення, почерпнуте зі словника Larousse (Варіант 1). На відміну від фактичної розповіді, яка ґрунтується на роботі сприйняття, пам'яті та відтворюваної уяви, в основі сторітеллінгу лежить робота творчої уяви, обов'язковими компонентами якої є образи, ситуації та дії. Під час сторітеллінгу задіяна не лише раціональна сторона сприйняття інформації, а й образна. Сторітеллінг, на думку науковців, «стимулює уяву, емоції, спонукає до аналізу культурного контексту та пережитого досвіду, формує ціннісні орієнтації, взаємовідносини, а також поведінку людини в соціальному середовищі»⁴². До того ж, з дидактичного погляду, за словами С. Брайянт, «сторітеллінг має кілька важливих переваг: це – спосіб пожвавлення атмосфери в аудиторії, зняття напруженості; це – найбільш простий і швидкий шлях встановлення контакту між вчителем та учнями; це – засіб привертання і затримання уваги учнів»⁴³.

Відтак, правильний вибір вчителем стратегії і практичне застосування мовленнєвої тактики в педагогічному дискурсі уможливають налаштування учнів на конструктивний діалог та співпрацю, а також забезпечення взаємного обміну думками, почуттями та емоціями під час комунікації.

ВИСНОВКИ

Професійно-орієнтована риторична підготовка сучасного вчителя іноземних мов передбачає не лише знання свого фаху (іноземної

⁴¹ Dictionnaire de français. Paris. URL: <https://www.larousse.fr/>

⁴² Мойсюк В. Сторітеллінг як метод навчання іноземної мови у вищій школі. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. Lublin: Instytut Spraw Administracji Publicznej, 2022. № 4(48). P. 18. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.3>

⁴³ Bryant S.C. *How to Tell Stories to Children and Some Stories to Tell*. iBoo Press House, 2018. P. 154.

мови), а й знання особливостей педагогічної комунікації, різноманітних способів риторичних дій, опанування досвіду в комунікативно-творчій діяльності.

Підґрунтям педагогічної риторики, як однієї з галузевих риторик, є мистецтво, наука і практика переконливого, ефективного мовлення, мистецтво впливу на учнів шляхом використання особливих засобів педагогічної комунікації з метою керування їх пізнавальною діяльністю, їхнім розвитком тощо. Основною метою підготовки сучасного вчителя є формування риторичної особистості, яка вміє ефективно мислити (логос) і коректно говорити, має високий культурно-комунікативний рівень (етос і пафос), ефективно застосовує риторичні закони в будь-яких комунікативних ситуаціях (топос).

Потрібно чітко усвідомлювати, що педагогічна риторика передбачає цілісну систему принципів оптимальної організації мовлення, в якій кожний компонент зумовлює і доповнює інші. Так, дотримання вчителем концептуального закону забезпечує необхідний рівень його компетентності та професіоналізму; закон моделювання аудиторії, стратегічний, тактичний, мовленнєвий закони, закон ефективної комунікації «працюють» на реалізацію мети, тобто допомагають вчителю послідовно впроваджувати задум (концепцію) у педагогічній діяльності. А системно-аналітичний закон охоплює усі попередні закони, оскільки опанування ним дозволяє дати оцінку якості концептуальних знань, а також здійснити аналіз усього процесу впровадження, знайти сильні та слабкі сторони своєї мисленнєво-мовленнєвої діяльності.

Досягнення очікуваних результатів риторичної діяльності вчителя залежить від знання мовленнєвих стратегій (програма дій, що становить варіант реалізації концепції) і тактик (безпосередня конкретна дія, спрямована на ефективну реалізацію стратегії), а також уміння доцільно їх застосовувати.

Отже, комунікативна компетентність, грамотність та культура педагога, які реалізуються засобами педагогічної риторики, а також шляхом застосування відповідних комунікативних стратегій і тактик педагогічного дискурсу, постають передумовою успіху його діяльності.

АНОТАЦІЯ

Основна мета сучасної професійної освіти полягає у підготовці комунікативно-розвинутої мовної особистості, котра вміє усвідомлено і гнучко пояснити, переконати, вплинути, висловитися у різних видах і жанрах, керувати пізнавальною діяльністю учнів. Педагогічна риторика постає як динамічна система ціннісно-смислової комунікації учасників освітнього процесу (вчитель та учні), яка має чітко визначені цілі, цінності і змістовий складник, забезпечує отримання учнями випереджувального досвіду в проєктуванні та оцінці будь-

якого педагогічного й соціального явища відповідно до норм культуро-відповідної діяльності. Вона передбачає дотримання вчителем законів риторики: концептуального, стратегічного, тактичного, мовленнєвого, системно-аналітичного, моделювання аудиторії, ефективної комунікації. Саме це дозволить йому не лише бути справжнім фахівцем, а й реалізувати поставлену навчальну мету. Вибір доцільної стратегії і мовленнєвих тактик, а також їх вправне застосування у своїй навчально-педагогічній діяльності, поєднуючи із базовими категоріями риторики (логосу, етосу, пафосу і топосу), збагачують мовленнєвий риторичний потенціал вчителя. Мовленнєві тактики, на відміну від стратегії, як загальної схеми досягнення результату, містять логічну послідовність доцільних прийомів, передбачають виконання конкретних дій. Їхньою основою є істинність, толерантність, естетичність, метафоричність, креативність, діалогічність, полікодовість риторичного тексту, що допомагає педагогу успішно досягнути професійно-риторичних цілей.

Література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. Київ: Академія, 2004. 344 с.
2. Герман В.В. Риторична культура вчителя в академічному просторі: навч. посіб. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2018. 190 с.
3. Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики: навч.-метод. посіб. Черкаси: Брама-Україна, 2008. 232 с.
4. Інноваційні технології навчання: навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. Київ: НТУ, 2017. 172 с. URL: <https://ukreligieznavstvo.wordpress.com/2019/01/18/itn/>
5. Макович Х.Я., Вербицька Л.О., Капітан Н.О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. 140 с.
6. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: навч. посіб.; 2-ге вид., стер. Київ: Вища шк., 2006. 311 с.
7. Методика навчання риторики в школі: навч. посіб. / Автор-укл. В.А. Нищета. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 200 с.
8. Мойсюк В. Сторітеллінг як метод навчання іноземної мови у вищій школі. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. Lublin: Instytut Spraw Administracji Publicznej, 2022. № 4(48). Р. 15–22. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.3>
9. Нікітіна А. В. Педагогічний дискурс учителя-словесника: монографія. Київ: Ленвіт, 2013. 338 с.
10. Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна; 3-є вид. доп. і переробл. Київ: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.

11. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія / [О.А. Кучерук, Н.Б. Голуб, О.М. Горошкіна, С.О. Караман та ін.]; за ред. О.А. Кучерук. Київ: КНТ, 2016. 258 с.
12. Пінчук Ю.В. Риторика, культура та техніка мовлення корекційного педагога: навч. посіб. Київ: КНТ, 2015. 160 с.
13. Риторика: навч. посібн. [упор. Т.К. Ісаєнко, А.В. Лисенко]. Полтава: ПолтНТУ, 2019. 247 с.
14. Сагач Г.М. Риторика: навч. посіб.; вид. 2-е, перероб. Київ: Ін Юре, 2000. 568 с.
15. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підруч. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
16. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики): монографія. Київ: ПАЛИВОДА А. В. 2010. 352 с.
17. Стечкєвич О.О., Якимович Т.Д. Використання аудіовізуальних засобів навчання у професійно-практичній підготовці майбутніх фахівців. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2018. Вип. 52. С. 152-155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mitimpt_2018_52_37.
18. Тлумачний словник української мови. URL : <https://tsum.wdbk.org/>
19. Хміль Ф.І. Ділове спілкування: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 280 с.
20. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf
21. Bryant S.C. How to Tell Stories to Children and Some Stories to Tell. iBoo Press House, 2018. 265 p.
22. Dictionnaire de français. Paris. URL: <https://www.larousse.fr/>
23. Hatfield E., Cacioppo J., Rapson R.L. Emotional contagion. *Current Directions in Psychological Science*. 1993. № 2 (3). P. 96-99.
24. Kellermann K. Communication: Inherently strategic and primarily automatic. *Communication Monographs*. New York, 1992. Vol. 59. P. 288-300. URL: <https://kkcomcon.com/doc/KCommStrAuto.pdf>

Information about the author:

Moisiuk Valentyna Anatoliyivna,

Doctor of Philological Sciences , Professor,

Associate Professor at the Department

of Roman Philology and Translation

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

2 Kotsiubynsky str., Chernivtsy, Ukraine 58002